

რეგიონის საკრალური სივრცის გამოკვლევა: მეთოდოლოგია და პრინციპები

ნოდახ გიძელიშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ახალი უმაღლესი სასწავლებლის აფილირებული პროფესორი საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. ი. ჟოხიანიას სახ. საქართველოს საწარმოო ძაღებისა და ბუნებრივი ხესუსების შემსწავლელი ცენტრი - უფოსი მეცნიერ თანამშრომელი

XXI საუკუნეში მიმდინახეობს საკრალური გეოგრაფიის ალოხინება. ინტენსიუხად მიმდინახეობს ხედიგიური მიმდინახეობების წახმოშობის ისტორიის და დღევანდელი მდგომახეობის, ასევე ხედიგიური ინსტიტუტებისა და მათი ფუნქციონირების საკითხების კვლევა. ყოველ მეცნიერებას საკუთარი კვლევის მეთოდი გააჩნია. გამონაკლისი ახც ხედიგიების გეოგრაფია. საქართველოს თანამედროვე სოციალ-ეკონომიკური განვითახების გრანფორმაციის პირობებში, ხედიგონური კვლევები სუდ უფხო აქტუალური ხდება. საკრალური სივრცეების კვლევის ძირითად პრინციპებს შეიძლება მივაკუთნოთ: თანმიმდევრულობა, ოპტიმიზაცია, სისტემურობა, თვალსაჩინოება და სახწმუნოობა.

საკვანძო სიგყვები: ხედიგონი, ხედიგია, საკრალური, გეოგრაფია, მეთოდოლოგია.

XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე მსოფლიოში მიმდინარეობს რელიგიური ცხოვრების გააქტიურების პროცესი, რაც რელიგიური თემების ზრდაში და საკრალური ობიექტების მშენებლობაში ვლინდება. ამგვარი პროცესების შედეგად, მსოფლიოს მრავალ რეგიონში მოხდა კონფენსიებს შორის თანაფარდობის ცვლილება. ამიტომც არის, რომ საკრალური სივრცეების გამოკვლევა სხვადასხვა საზოგადოებათმცოდნეობითი მეცნიერებების საზრუნავია. გეოგრაფიულ მეცნიერებაში კი სულ უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა რელიგიების გეოგრაფიის (საკრალური გეოგრაფია) კვლევას, რომელიც რელიგიების გავრცელების არეალს და მათ ტერიტორიულ განფენილობას შეისწავლის [1].

ყოველ მეცნიერებას საკუთარი კვლევის მეთოდი გააჩნია. გამონაკლისი არც რელიგიების გეოგრაფიაა. თავისი ფუნქციონირების მცირე დროში ცნობილი გეოგრაფების მიერ აღმოჩენილია რელიგიური სფეროს მეთოდური კვლევის სრული სპექტრი.

არსებობს რელიგიური სფეროს საზოგადოებრივ-გეოგრაფიული კვლევის მრავალი მეთოდი. რელიგიური მიმდინარეობების წარმოშობის ისტორიის და დღევანდელი მდგომარეობის, ასევე რელიგიური ინსტიტუტებისა და მათი ფუნქციონირების საკითხებს იკვლევენ ისეთი მეცნიერები, როგორცაა ა.ი. შაბლი, ლ.ტ. შევჩული, ს.ბ. პავლოვი, კ.ბ. მეზენცევი, ო.ო. ლიუბიცევა, ი. კოგატკო მათი ძალისხმევით მოხდა რელიგიის გეოგრაფიის მეთოდური კვლევების სისტემატიზაცია [2].

საქართველოს თანამედროვე სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ტრანფორმაციის პირობებში, რეგიონული კვლევები სულ უფრო აქტუალური ხდება [8]. საკრალური სივრცეების გამოკვლევა გარკვეულ პრინციპებზეა დაფუძნებული. საკრალური სივრცეების კვლევის ძირითად პრინციპებს შეიძლება მივაკუთნოთ: თანმიმდევრულობა, ოპტიმიზაცია, სისტემურობა, თვალსაჩინოება და სარწმუნოობა.

საკრალური სივრცეების გამოკვლევის ერთ-ერთი საკვანძო პრინციპი, ოპტიმიზაციის პრინციპია, რომელიც კვლევის ობიექტის დროით და სივრცულ პარამეტრებს საზღვრავს. ეს საშუალებას იძლევა, გამოკვლეული იქნას საკულტო ნაგებობების დინამიკა საკრალური სივრცის ფარგლებში არა მხოლოდ ტოპონიმიურად (სივრცულ), არამედ დროშიც.

სისტემურობის პრინციპი განაპირობებს გამოკვლევის თანმიმდევრულობას და შესაბამისი მეთოდების შერჩევას: კარტოგრაფიულ ანალიზს, საველე კვლევებს, საკუთრივ კარტოგრაფირების მეთოდს და ამისთვის საჭიროა კვლევის ობიექტების, როგორც რელიგიურ-სამომლოცველო გარემოს შემადგენელ ნაწილის კლასიფიცირება შემდეგი კრიტერიუმებით: კომპონენტური, ტერიტორიული, ფუნქციური და მმართველობითი ხასიათი.

კომპონენტურ კრიტერიუმს შეიძლება მივაკუთვნოთ საკულტო ნაგებობების არქიტექტურულ-კონსტრუქციული სახესხვაობა: სამონასტრო კომპლექსები, ტაძრები, სამრევლო ეკლესიები, სამრეკლოები, და სამლოცველო (საჟამნო). თავის მხრივ ისინი იყოფიან მიწისზედა და მიწისქვეშა, ტიპურ და არატიპურ საკულტო ნაგებობებად. ტერიტორიული კრიტერიუმი ასახულია საკულტო ობიექტების ადგილმდებარეობის გეოსივრცულ განფენილობაში, გეოგრაფიულ-ტოპონიმური ნიშნით. ფუნქციონალობის არსი საკულტო ნაგებობების უშუალოდ რელიგიურ-საკულტო ან სამუზეუმო-საგამოფენო დანიშნულებაში მდგომარეობს. მმართველობითი მიდგომის დანიშნულებაა ყურადღება მიაქციოს საკრალური ობიექტის შესაბამისობას გარკვეულ რელიგიასთან, კონფესიასთან და წეს-ჩვეულებებთან [3].

თვალსაჩინოების პრინციპი (ვიზუალიზაცია) ითვალისწინებს საკრალური სივრცის გამოკვლევის პრაქტიკული შედეგების წარმოდგენას აღქმისთვის ხელმისაწვდომი ფორმით (ინტერნეტ-რუკები, ციფრული ატლასები, სანავიგაციო რუკები). რიგითი მომხმარებლისთვისაა ატლასები, რუკები, კედლის რუკები და მათი ელექტრონული ვარიანტები, ხოლო სპეციალისტების და მეცნიერებისთვის გათვალისწინებულია ელექტრონული რუკები, გეოსაინფორმაციო სისტემები (GIS) და საექსპერტო GPS-ები.

სარწმუნოების პრინციპი განსაზღვრავს მიღებული შედეგების ხარისხს. პრინციპის რეალიზაცია ხდება სარწმუნო მასალების მეცნიერულად დამუშავების საფუძველზე.

თანმიმდევრულობის პრინციპი საკრალური სივრცეების კვლევის ერთ-ერთი პრინციპია, რომელიც კვლევის პროცესის ეტაპობრივობას და შესაბამისი მეთოდების გამოყენებას განსაზღვრავს. ტრადიციულად გამოყოფენ ოთხ ეტაპს: მოსამზადებელს, ანალიტიკურს, სინთეზურს, შემაჯამებელს. კვლევის სისტემატიზაციისთვის და დეტალიზაციისთვის ყველა ეტაპი შედგება რამდენიმე სტადიისგან, რაც დასმული ამოცანის უფრო სრულყოფილად გადაწყვეტის საშუალებას იძლევა[4].

აღსანიშნავია, რომ საკრალური სივრცეების კვლევისას ტრადიციულ მიდგომებად ითვლება ისტორიული, სინერგეტიკული, სისტემური და გეოგრაფიული მიდგომები. [7].

საკრალურ გეოგრაფიაში არსებობს ეტიმოლოგიური კვლევების მოთხოვნილება. მაგალითად სიტყვა საკრალური წარმოსდგება ლათინური სიტყვა *sacrum* - რაც ნმინდა საგანს ან ნმინდა მოქმედებას აღნიშნავს. საკრალური ასოცირდება “სინმინდესთან”. დღევანდელი აზრით, ის უფრო რელიგიურთან დაკავშირებულს აღნიშნავს.

მეცნიერები გამოყოფენ კვლევის ოთხ ეტაპს:

- თეორიული (კვლევის კონცეფციის ფორმირება);
- შეფასებითი (გეორელიგიური ვითარების ანალიზი);
- ანალიტიკური (გეორელიგიური სისტემების გამოკვლევა და საკრალური სივრცეების შესწავლა);
- კონსტრუქციული (ტერიტორიის რელიგიურ-გეოგრაფიული დარაიონება).

კვლევის თეორიულ ეტაპზე ძირეული ფილოსოფიური და ზოგადმეცნიერული მეთოდები გამოიყენება. მეცნიერული გამოცდილების შესწავლა, ჩამოყალიბების ეტაპების განსაზღვრა და კვლევის ობიექტის განვითარება კი ამოცანის გადაჭრის ეტაპამდე აღმოცენება.

კვლევის მნიშვნელოვანი ეტაპია სტრუქტურიზაცია, რაც ნებისმიერი სირთულის კვლევის ობიექტის ან ყველა დონის პროცესის შემეცნების საშუალებაა. ასევე მიზნანშეწონილია გამოვიყენოთ რაოდენობრივ-ხარისხობრივი მეთოდები.

ინდუქციური მეთოდის გამოყენებისას, ცალკეულ ფაქტებზე დაკვირვებით ზოგადი წესებისა და კანონები დადგენას ახდენენ. დედუქციური მეთოდის მეშვეობით კი ზოგადი კანონებიდან ცალკეული ფაქტები გამოყვანა ხდება.

საკრალური ლანდშაფტების შესწავლისას მიზანშეწონილია ვანარმოთ ლანდშაფტმცოდნეობითი გამოკვლევები.

შედარებითი მეთოდი ახდენს სხვადასხვა მეთოდების გაერთიანებას, რომლის საფუძველზეც შედარების ლოგიკური მეთოდის გამოყენებით კვლევის ობიექტების მსგავსი და განსხვავებული მხარეების გამოვლინება ხდება.

ისტორიული მეთოდი გულისხმობს შედარების ლოგიკური ოპერაციების გამოყენებას.

კარტოგრაფიული მეთოდი არის სივრცულ-დროითი შედარებითი მიდგომის საფუძველი.

გამოთვლითი მეთოდი რელიგიური კონფენსიების მიხედვით სტატისტიკური ინფორმაციის დამუშავებაზეა გათვლილი და მისი საფუძველი მათემატიკური მოდელების და ფორმულების გამოყენებაა. გამოკვლევისას შესაძლებელია გამოიყენებულ იქნას ისეთი მაჩვენებლები, როგორცაა:

- კულტურული ნაგებობებისა და რელიგიური ორგანიზაციების გავლენის რადიუსი;
- რელიგიური სფეროს კონცენტრაციის დონე;
- რელიგიური თემებისა და საკულტო ნაგებობების ლოკალიზაციის ინდექსი;
- რელიგიური თემების სივრცული გავლენის მაჩვენებლები;
- რელიგიური თემების ტერიტორიული დიფერენცირების მაჩვენებელი;
- რელიგიურ-გეოგრაფიული ცენტრის სივრცული გავლენის პოტენციალის მაჩვენებელი.

გავლენის საშუალო რადიუსი შეიძლება გამოვთვალოთ ფორმულით:

$$R_s = \sqrt{S/Ni}$$

სადაც, R-ს არის რელიგიური ობიექტების გავლენის საშუალო რადიუსი, კილომეტრებში; S - ტერიტორიის საერთო ფართობი კმ²; N - მოცემული სახის ობიექტების რაოდენობა; i სუბიექტის ინდექსი; [5; გვ.60]

ტერიტორიული ლოკალიზაციის მეთოდი საშუალებას იძლევა, მოსახლეობის განსახლების არეალები ობიექტების მიზიდულობის მიხედვით იქნას გამოკვლეული. მას გამოითვლიან ფორმულით:

$$Li = Hr/Gr$$

სადაც; L - არის რელიგიური თემების ტერიტორიული ლოკალიზაციის ინდექსი, Hr - რეგიონში მოსახლეობის რიცხოვნობის წილი %, Gr- რელიგიური თემების წილი რეგიონში %. ნაკლები ინდექსი მიუთითებს რელიგიური ობიექტების დასახლებული ტერიტორიებისკენ მიზიდულობაზე, მეტი კი დაუსახლებელი ტერიტორიებისკენ მიზიდულობაზე.

რელიგიური თემების სივრცული გავლენის მაჩვენებელი გამოითვლება ფორმულით:

$$Pv = N/Po$$

სადაც, Pv - რელიგიური თემების სივრცული გავლენის მაჩვენებელია, N - გამოსაკვლევი ტერიტორიის დასახლებული პუნქტების რაოდენობა; Po - გამოსაკვლევ ტერიტორიაზე რელიგიური ორგანიზაციების რაოდენობაა.

მეცნიერები გამოყოფენ რელიგიური სფეროს კვლევის ექვს ეტაპს. აღნიშნული მეთოდიკას საფუძვლად უდევს თანმიმდევრულობის მეთოდი, რაც განსაზღვრავს კვლევის პროცესის ეტაპობრიობას. მთლიანობაში რელიგიური სფეროს საზოგადოებრივ-გეოგრაფიულ კვლევა ამგვარი თანმიმდევრობით წარმართება: თემის არჩევა; მიზნისა და ამოცანების დასახვა; კვლევის დაგეგმარება; ფაქტიური მასალების მოძიება; მასალების პირველადი დამუშავება; კვლევის შედეგების ანალიტიკურ-სინთეტიკური დამუშავება; პრობლემის გამოყოფა; პროგნოზირება და პრაქტიკული რეკომენდაციების დამუშავება; ნაშრომის ლიტერატურული და გრაფიკული გაფორმება[6].

მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპი ხასიათდება თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძვლების განვითარებით და გაღრმავებით. განსაკუთრებით ეს ეხება ახალ

მეცნიერებებს და საკრალური გეოგრაფია გამონაკლისს არ წარმოადგენს. ამრიგად, რელიგიური საქმიანობის და საკრალური სივრცის კვლევის მთავარი ეტაპებია: თეორიული, შეფასებითი, ანალიტიკური და კონსტრუქციული. ამგვარი ეტაპებისგან თითოეულს ახასიათებს საკუთარი მეთოდების კონკრეტული შერჩევა.

ლიტერატურა:

1. Божук Т. И. Методические аспекты определения оценки сакральных объектов для нужд туризма // Вестник Львовского государственного института новейших технологий и управления имени Вячеслава Чорновила. Серия «Экономические науки», 2008. Вып. 3. С. 260–272.
2. Ключко Л. В. Общественно-географические исследования религиозной сферы // Журнал социально-экономической географии: мижрег. сб. науч. работ. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2008. № 5. С. 216–221.
3. Мезенцев К., Когатько Ю. Методы исследования географии религии: целесообразность использования, систематизация, потенциал картографического и картографического методов // Вестник Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. М.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2009. Вып. 56. С. 30–36.
4. Павлов С. Общественно-географические аспекты исследования религиозной сферы // Гилея: на-учный вестник, 2013. № 75. С. 356–358.
5. Патийчук В. Территориальная организация религиозной сферы административной области (на примере Волынской области): дис. кандидата географических наук 11.00.02. Луцк: Волынский государственный университет имени Леси Украинский, 1998. 202 с.
6. Христов Т. Т. Религиозный туризм: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2005. 288 с.
7. Шевчук Л. Т. Социальная география: учебное пособие. М.: Знание, 2007. 349 с.
8. ბ. გრძელიშვილი „რელიგიური ტურიზმი“ სახელმძღვანელო 2018. გვ.351

Examination of the Sacred Space of the Region: Methodology and Principles

Nodar Grdzelishvili

*New Higher Education Institute, Doctor of economics, AMIated Professor;
GTU The Center Studying Productive Forces and Natural Resources of
Georgia – Senior Researcher*

SUMMARY

Sacred geography is being revived in the 21st century. The history and current state of the origins of religious currents, as well as issues of religious institutions and their functioning are being intensively researched. Each science has its own research method. Geography of religions is no exception. In the conditions of the transformation of the modern socio-economic development of Georgia, regional studies are becoming more and more relevant. The basic principles of the study of sacred spaces can be attributed to: consistency, optimization, systematicity, visibility and reliability.

Keywords: region, religion, sacred, geography, methodology.